

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VETERINARIYA VA CHORVACHILIKNI
RIVOJLANTIRISH QO'MITASI**

**SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI NUKUS
FILIALI**

**"VETERINARIYA MEDITSINASI VA CHORVACHILIKDAGI DOLZARB
MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI" mavzusidagi xalqaro
ilmiy va ilmiy-texnik konferensiya materiallari**

TO'PLAMI

13-noyabr 2025-yil

СБОРНИК материалов

**международной научно и научно-технической конференции на тему
"АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ И
ЖИВОТНОВОДСТВА И ИХ РЕШЕНИЯ"**

13 ноября, 2025 г

**International scientific and scientific-technical conference
"ACTUAL PROBLEMS OF VETERINARY MEDICINE AND LIVESTOCK
AND THEIR SOLUTIONS"**

November 13, 2025

NUKUS-2025

“Veterinariya meditsinasi va chorvachilikdagi dolzarb muammolar va ularning yechimlari”
Xalqaro ilmiy va ilmiy-texnik konferensiyasi materiallari [Matn]: to'plam / Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali. – Nukus: “Golden Print Nukus” nashriyoti, 2025. – 389 b.

Anjuman tashkiliy qo'mitasi

Tashkiliy qo'mita raisi: Esimbetov Adilbay Tlepovich, b.f.d., professor;

Tashkiliy qo'mita raisi muovini: Avezimbetov Shavkat Dosumbetovich, v.f.n.;

Tashkiliy qo'mita kotibi: Rozumbetov Kenjabek Umar og'li, b.f.f.d.;

D. Bazarbayeva – “Veterinariya diagnostikasi va oziq-ovqat xavfsizligi” kafedrasida katta o'qituvchisi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Tashkiliy qo'mita a'zolari:

Sh. Jabbarov – O'zbekiston Respublikasi Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish qo'mitasi boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari, veterinariya fanlari doktori, professor.

X. Yunusov – Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti rektori, biologiya fanlari doktori, professor.

M. Y. Karpuxin – Ural davlat agrar universitetining ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, agrar fanlar doktori, dotsent (Rossiya Federatsiyasi)

N. G. Malkov – N. F. Vereshagin nomidagi Vologda davlat sutchilik akademiyasi rektori, texnika fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya Federatsiyasi)

A. Abdurasulov – Qirg'iziston Respublikasi O'sh davlat universiteti “Veterinariya meditsinasi va biotexnologiyasi” kafedrasida mudiri, qishloq xo'jalik fanlar doktori, professor. (Qirg'iziston Respublikasi)

R. Miqtibayeva – Qozog'iston milliy agrar tadqiqot universiteti “Mikrobiologiya va virusologiya” kafedrasida professori, veterinariya fanlari nomzodi. (Qozog'iston Respublikasi)

S. Mirzakulov – Olmaota texnologiya universiteti “Oziq-ovqat mahsulotlari texnologiyasi” kafedrasida professori, qishloq xo'jalik fanlar doktori, dotsent. (Qozog'iston Respublikasi)

Q. Atanazarov – O'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari, biologiya fanlari nomzodi, dotsent.

A. Mambetnazarov – Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagog kadrlarni tayyorlash bo'limi boshlig'i, qishloq xo'jalik fanlar doktori, dotsent.

A. Kaniyazov – “Veterinariya va zootexnologiya” fakulteti dekani, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

X. Mamatov – “Zootexnologiya” kafedrasida mudiri, qishloq xo'jalik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD).

R. Turg'anybayev – “Zootexnologiya” kafedrasida professori, agrar fanlar doktori

A. Kamalova – “Veterinariya meditsinasi va farmakologiyasi” kafedrasida mudiri, veterinariya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

P. Xojalepesov – “Iqtisodiyot va gumanitar fanlar” kafedrasida mudiri, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent.

R. Rzaev – “Veterinariya diagnostikasi va oziq-ovqat xavfsizligi” kafedrasida mudiri, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

Ushbu to'plam O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2024-yil 27-dekabrda 490-son buyrug'i bilan oliy ta'lim tashkilotlari hamda ilmiy tashkilotlarda 2025-yilda o'tkaziladigan xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy anjumanlar, simpoziumlar, seminarlar va boshqa ilmiy hamda ilmiy-texnik tadbirlar ro'yxati 2-ilovasiga muvofiq tasdiqlangan – 2025-yilda xalqaro miqyosida o'tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasi asosida Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filialida 2025-yil 13-noyabr kuni – **“Veterinariya meditsinasi va chorvachilikdagi dolzarb muammolar va ularning yechimlari”** mavzusida o'tkazilgan Xalqaro ilmiy va ilmiy-texnik konferensiyasi materiallari asosida tuzilgan.

Konferensiyada, veterinariya sohasida faoliyat olib borayotgan universitet va filialarning professor-o'qituvchilari, ilmiy markazlarning va insitutlarning ilmiy xodimlari, doktorantlar, magistrantlar, iqtidorli yosh tadqiqotchilarning ilmiy-tadqiqot ishlariga bag'ishlangan maqolalar o'rin olgan

To'plamga kiritilgan maqolalar materiallarining to'g'riligi va haqqoniyligiga mualliflar mas'ul hisoblanadi.

© Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali, 2025

© “Golden Print Nukus” nashriyoti, 2025

2. Raximov M.A., Haydarov M., Azizov R.O. Sun'iy usulda ona asalari etishtirish. Jur. Journal of new century innovations. 2024 January. Volume- 44 Issue-2 p.48-54
3. Raximov M.A., Jamolov R., Azizov R.O. The maintasks in carrying out breeding works in beekeeping. Jur. "Ethiopion international journal of Miltidisciplinari Research". 2024. 3-6 p.
4. Raximov M.A., Akbarova M.A., Mirzobidinova M. Dorivor o'simliklar biologiyasining tarixi va asalarichilikdagi roli. Jur. Pedagogics international research journal. 2024. volume-54. 28-33 p.
5. Raximov M.A., Akbarova M.A., Mirzobidinova M. Dorivor va asal beruvchi o'simliklarning tabiiy florasini. Jur. Pedagogics international research journal. 2024. volume-54. 34-37 p.
6. Raximov M.A., Akbarova M.A., Mirzobidinova M. Dorivor va asalli o'simliklarga antropogen o'simliklarning ra'siri. Jur. Pedagogics international research journal. 2024. volume-54. 38-41 p.
7. Raximov M.A., Xoldorov X.M. Suyarqulov Sh. Asal va asalarichilik mahsulotlaridan foydalanish texnologiyasi. Yangi O'zbekistonda qishloq xo'jaligini innovatsion rivollantirish istiqbollari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. Farg'ona 2024. 15- may. 535-541 b.
8. Raximov M.A., Xoldorov X.M. Asalari zararkunandalarining ekotizimdagi o'zaro munosabatlari. Yangi O'zbekistonda qishloq xo'jaligini innovatsion rivollantirish istiqbollari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. Farg'ona 2024. 15- may. 542-546 b.
9. Raximov M.A., Azizov R.O., Nuraddinova M.E. Asalari zararkunandalari (chala rivojlanish siklidagi hasharotlar turkumi). Tuproq biogeokimyosi-biosferaning barqaror rivojlanishi va muhofazasi. Xalqaro ilmiy anjuman materiallari to'plami. Farg'ona 2024. 214-219 b.

ASALARILAR YORDAMIDA QISHLOQ XO'JALIK EKINLARINI CHANGLATISHNING SAMARADORLIGI

Raximov M.A.¹, Ahlidinova J.H.¹, Madraximov Sh.N.², Dawletmuratova G.².

¹*Farg'ona davlat universiteti*

²*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti
Nukus filiali*

Kirish. O'simliklar hosildorligini oshirishda hasharotlarning changlatish faoliyati katta ahamiyatga ega. Hasharotlarning ekinlarni changlatishdagi rolini tasavvur qilish uchun bu o'simliklarning 80 % chetdan changlanishga muhtojligini aytish kifoya qiladi. Iqlim va tuproq sharoitlarining xilma-xilligi, yovvoyi va madaniy o'simlik turlarining ko'pligi bilan farq qiladigan O'zbekistonda asalarilar yordamida o'simliklarni changlatish usuli keng qo'llanilmoqda.

Tadqiqot obyekti. Qishloq xo'jaligi ekinlari va asalari oilasi. Arilar guldan gulga qo'nib, o'simliklarning gul changini biridan ikkinchisiga o'tkazib, ularning changlanishini ta'minlaydi. Arilar gullarning ayrim turlariga borib qo'nishida va mo'ljalga olishida gul hidlarining ahamiyati katta. Har xil turdagi o'simliklarning gullari har xil hid ajratgani uchun ham arilar ularni yaxshi mo'ljalga olib, tez qidirib topadi.

Tadqiqot natijalari. Arilar ko'proq borib qo'nadigan gullarga yaxshi moslashib olib, har bitta ari o'nlab gullar orasidan o'zi sharbat olayotgan gulni topa oladi. Ari doimo bir xil turdagi o'simlik gullariga qo'nganida changlanish yaxshi bo'lmas edi. Arilar o'simlik gullarida sharbat kamayib qolganidagina ayrim tur o'simlik gullaridan boshqa tur o'simlik gullariga borib qo'nadi.

Arilar ozuqa qidirish jarayonida gullarni changlatib, meva navlarini yaxshilab, hosildorlikni oshirsalar, gullar arilarni gulchang va sharbat (oqsil, uglevod) kabi oziq bilan ta'minlaydi.

Asalari oilasini sershira o'simliklarga ko'chirishning samaradorligi, asalarilar yordamida va boshqa kompleks usullar qo'llab hosilni oshirish masalasiga O'zbekistonda ham, Yevropa davlatlarida ham ahamiyat berilmoqda. Ko'pgina olimlarning ma'lumotlariga ko'ra, o'simliklarni asalarilar yordamida changlatish beda hosilini 180–250 % gacha, kungaboqarni 40–50 % gacha, qora bug'doyni 1,5 barobargacha, karam, sholg'om, piyozni 30–40 % gacha, zig'irni 27 % gacha, rezovar meva hosilini 50–60 % gacha oshiradi. Changlatishda asalarilardan muvaffaqiyatli foydalanish uchun sog'lom, kuchli asalari oilasini ular changlatishi kerak bo'lgan joyga olib chiqilishidan 12–14 kun oldin oilada 5–6 ta romdagi naslli asalarilarni boqishga yetadigan asalari bo'lishi kerak.

Changlatishda yuqori ko'rsatkichlarga erishishdagi asosiy shartlardan biri ari oilasini changlatiladigan maydonga yaqin qo'yish va asalarining bu yerga uchib keladigan yo'lida to'siqlarning kamroq bo'lishidir. Daryo, ko'l, qirlar, qurilishlar, daraxtlar, zaharli gazlar, korxonalar tutini, kimyoviy chiqindilar kabi to'siqlar qanchalik kam bo'lsa, asalarilar ekinzorlarni shuncha tez changlata boshlaydi, to'siqlardan uchib o'tishga kamroq energiya sarflaydi, ularning ishlashiga xavfsizroq bo'ladi va belgilangan maydonni changlatish uchun kamroq asalari oilasi yetarli bo'ladi. Katta yer maydonlarining changlanish samaradorligini oshirish uchun ari oilalarini dalaning chetidan 200–300 m ichkariga, bir-biridan 800–1200 m oraliq masofaga qo'yish kerak. Shuni hisobga olish kerakki, changlatiladigan maydonning atrofida asal arilar diqqatini jalb qiladigan o'simliklar bo'lmasligi kerak, aks holda, ularda asalarilarning bir qismi qolib ketadi.

Asalarilar bir xil o'simlik changini iste'mol qilishi ularning ishchanlik qobiliyatini susaytirishini hisobga olib, asosiy o'simlik yonida boshqa ekinlar ekilishga yo'l qo'yiladi. Tarvuz, qovun, baqlajon, bodring kabi poliz ekinlari hamda solyanka, chirmoviq, otquloq kabi o'simliklar asalarilarning hayotiy faoliyatini kuchaytiradi. Lekin ular changlatiluvchi ekin maydonining 2/3 qismidan oshiq bo'lmasligi kerak. Asalari oilasi kuchini ekinlar gulini changlatishga jalb etish.

Ekinlarni asalarilar yordamida changlatish va hosildorligini oshirishning quyidagi usullari mavjud. 1. Asalarilarning xohlagan o'simlikka borishini ta'minlash uchun qo'llaniladigan usullardan biri bu ularni o'rgatishdir, ya'ni ularda ma'lum bir o'simlikka borish refleksi shakllantirish. Buning uchun tayyorlangan siropga (1 qism qand, 2 qism suv) belgilangan o'simlikning changidan olingan gulini solish kerak va tun bo'yi shu siropda qoldirish kerak. Ertalab asalarilar hali uchib chiqmaslaridan oldin, har oilaga 200 g hisobida shu siropdan oxurlarga quyiladi. 2. Asalarilarni ma'lum bir joydan asal yig'ishga o'rgatish. Kechqurun oxurga tayyorlangan ivitma quyiladi, ertalab qolgan ivitma bilan ichidagi asalarilar changlatish uchun belgilangan maydon o'rtasiga ustiga doka yopib olib borib qo'yiladi va yana ivitma quyiladi. Asalarilar oxurdan o'z uyalariga qaytib kelganida u yerdagilarga oxurning turgan joyi qayerdaligini aytadilar. Bu ivitma bilan bir necha kun uyada ham oziqlantirib turilsa, asalarilar o'rgatilgan joyga boradigan bo'ladilar. 3. Qiziqarli usullardan biri – chang ushlab qoladigan asbob bilan asalarilarning changini tortib olish. Bunday vaqtda asalarilar yana chang yig'ishga ketadi.

Xulosa. Changlanuvchi ekinning maydon birligida asalarilar sonining ko'p bo'lishi. Asalarilarda o'simliklarga qatnash uchun turg'un refleksi hosil qilish. Changlatuvchi asalarilardan foydalanishning optimal muddatlarini ishlab chiqish. Bunda o'simliklarning biologik va fiziologik xususiyatlari, ularni o'stirish texnikasi, o'sish mavsumi, harorat faktori va hokazolar hisobga olinadi. Changlatuvchi asalari oilalari joyini har 5–7 kunda almashtirib turish. Asalari bilan changlatishda eng asosiysi bu bir geklardagi o'simlikni changlatish uchun kerak bo'ladigan asalari oilasining sonidir. Bu katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Raximov M.A., Haydarov M. Asalarichilikda intensive texnologiya. Jur. Journal of new century innovations. 2023 November. p.110-115

2. Raximov M.A., Haydarov M., Azizov R.O. Sun'iy usulda ona asalari etishtirish. Jur. Journal of new century innovations. 2024 January. Volume- 44 Issue-2 p.48-54
3. Raximov M.A., Jamolov R., Azizov R.O. The maintasks in carrying out breeding works in beekeeping. Jur. "Ethiopian international journal of Miltidisciplinari Research". 2024. 3-6 p.
4. Raximov M.A., Akbarova M.A., Mirzobidinova M. Dorivor o'simliklar biologiyasining tarixi va asalarichilikdagi roli. Jur. Pedagogics international research journal. 2024. volume-54. 28-33 p.
5. Raximov M.A., Akbarova M.A., Mirzobidinova M. Dorivor va asal beruvchi o'simliklarning tabiiy florasini. Jur. Pedagogics international research journal. 2024. volume-54. 34-37 p.
6. Raximov M.A., Akbarova M.A., Mirzobidinova M. Dorivor va asalli o'simliklarga antropogen o'simliklarning ra'siri. Jur. Pedagogics international research journal. 2024. volume-54. 38-41 p.
7. Raximov M.A., Xoldorov X.M. Suyarqulov Sh. Asal va asalarichilik mahsulotlaridan foydalanish texnologiyasi. Yangi O'zbekistonda qishloq xo'jaligini innovatsion rivollantirish istiqbollari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. Farg'ona 2024. 15- may. 535-541 b.
8. Raximov M.A., Xoldorov X.M. Asalari zararkunandalarining ekotizimdagi o'zaro munosabatlari. Yangi O'zbekistonda qishloq xo'jaligini innovatsion rivollantirish istiqbollari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. Farg'ona 2024. 15- may. 542-546 b.

TAJIRIBADAGI QUYONLARNING SUT MAHSULDORLIGI (Toshkent viloyati sharoitida)

Yangiboyev A.E., Yusupov O.Y., Ziyodov O.O., Xasanov E.B.

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalari universiteti
Toshkent filiali*

Kirish. So'nggi yillarda mamlakatimizda quyonchilik sohasiga e'tibor ortib, bu tarmoq chorvachilikning istiqbolli yo'nalishlaridan biriga aylandi. Quyon go'shti yuqori oqsilga, past yog'ga va oson hazm bo'luvchanlikka ega bo'lgani uchun aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq quyonlarning nasl va zot xususiyatlariga qarab ularning sut mahsuldorligi ham farq qiladi. Sut mahsuldorligi quyon bolalarining o'sish sur'atlariga, yashovchanligiga va nasldorlik sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli Toshkent viloyati sharoitida turli zot va duragay quyonlarning sut ishlab chiqarish qobiliyatini o'rganish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Material va uslublar. Tadqiqotlar Toshkent viloyatining chorvachilikka mos tabiiy-iqlim sharoitida o'tkazildi. Tajribaga uchta guruh jalb qilindi:

1. Mahalliy populyatsiya quyonlari,
2. Kaliforniya zotli quyonlar,
3. Mahalliy va Kaliforniya zotlarining birinchi avlod duragaylari (F_1).

Har bir guruhda 10 tadan urg'ochi quyon saqlandi. Hayvonlar to'liq ratsionli yem bilan oziqlantirildi, ichimlik suvi doimo mavjud bo'ldi. Laktatsiya davrining 9-, 21- va 30-kunlarida sut miqdori aniqlanib, o'rtacha qiymatlar hisoblandi.

Sut miqdorini aniqlash uchun bolalar emizishdan oldin va keyin tortildi, olingan natijalar bo'yicha har bir ona quyonning kunlik sut miqdori aniqlanib, keyinchalik umumlashtirildi. O'rtacha farqlar matematik-statistik usullar bilan tahlil qilindi.